

Atlaszgyűjtési tapasztalatok szlovákiai magyar nyelvjárási kutatópontokon

ANDREA CSÍKÁNY

ATLASGATHERING EXPERIENCES ON THE HUNGARIAN DIALECTAL RESEARCH STATIONS (POINTS) IN SLOVAKIA

81`282

81`374.81:811.511.141

811.511.141`374.81

Keywords: Dialectsgathering through questionnaire method. The selection of datatransmitters. The problems of materials gathering and questioning.

A szlovákiai magyar nyelvjárások kutatása az utóbbi években határozott föllendülést mutat. Elegendő utalnunk arra, hogy megjelent Sándor Anna *Anyanyelvhasználat és kétnyelvűség egy kisebbségi magyar beszélőközösségben*, Kolonban című monográfiája (2000), Cs. Nagy Lajos tollából a *Lexikológiai vizsgálatok Medvesalján* című kötet (2003), valamint az első szlovákiai magyar nyelvatlasz, Sándor Anna kitűnő munkája, *A Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlasza* (2004). Napvilágot látott továbbá egyetemi jegyzetként, de jóval szélesebb olvasóközönségnek szánva a *Bevezetés a szlovákiai magyar nyelvjárások tanulmányozásába* című kötet is (szerzői Menyhárt József, Presinszky Károly és Sándor Anna 2008), amely részletes tájékoztatást ad a szlovákiai magyar nyelvjárásokkal és kutatásukkal, illetőleg általában a magyar nyelvjárásokkal és kutatásukkal kapcsolatos legfontosabb tudnivalókról. A legfrissebb kiadvány pedig Presinszky Károly doktori disszertációja, *A nagyhindi nyelvjárás és nyelvhasználat* című kötet (2008). A budapesti tudományegyetemen több mai szlovákiai kutató is dialektológiai értekezés megvédésével szerzett PhD-fokozatot (sorrendben: Sándor Anna, Kožík Diana, Menyhárt József, Presinszky Károly), s a sornak ezzel nincs vége. Magam szlovákiai palóc területen végzek évek óta vizsgálatokat, doktori értekezésemet is ebből a témából készítem. Talán nem lesz haszontalan rövid összefoglalást adnom bizonyos terepmunkai tapasztalataimról – azzal a szándékkal is, hogy mindazokat segítssem, akik a mai nyelvjárásgyűjtésről többet kívánnak megtudni, illetőleg hogy tájékoztassam a szlovákiai magyar olvasókat a szlovákiai magyar nyelvjárások kutatásának eme részéről.

A gyűjtők és a kutatópontok

Nyelvjárásgyűjtő munkám két részre oszlik. Az első nagyobb adatfelvétel 2003 és 2006 között volt, a következő kutatópontokon: Csáb (Čebovce) MNyA/16; Bussa (Bušince) – 2003–2006/1; Vilke (Veľká nad Ipľom) – 2003–2006/2; Losonc (Lučenec) – 2003–2006/3; Bolyk (Boľkovce) MNyA/17; Ragyolc (Radzovce) 2003–2006/4; Füle (Fíľakovo) 2003–2006/5; Síd (Šíd) 2003–2006/6; Medveshi-

degkút (Studená) 2003–2006/7; Várgede (Hodejov) 2003–2006/8; Rimaszombat (Rimavská Sobota) 2003–2006/9; Zsip (Žip) MNyA/19; Gesztete (Hostice) 2003–2006/10; Gice (Hucín) MNyA/20; Ludányhalászi H4. A gyűjtést én vezettem, a kiscsoportvezető Gémesi Csíkány Katalin volt, a gyűjtők pedig: Béres Zsuzsanna, Bodor Erika, Bodor Krisztina, Bodor Szilvia, Bódi Dorottya, Bombor Marianna, Bombor Zsuzsanna, Brocko Monika, Csintalan Erika, Csintalan Katalin, Deák Éva, Dósa Annamária, Erdélyi Anita, Erdélyi Krisztina, Gál Katalin, Graca Enikő, Jakubec Domina, Juhász Zsuzsanna, Juhász Barbara, Juhász Pál, Kelemen Nikoletta, Kovács Katalin, Krahulec Szabina, Magtamas-Demecs Anita, Mihály Gyula, Mihály Valéria, Molnár Marianna, Mäsiar Dusan, Mäsiar Dusanné, Nagy Ildikó, Nagy Katalin, Oravec Ingrid, Pahorelec Veronika, Pelle Veronika, Sinka Iveta, Szarvas László, Tóth Orsolya, Vas Vilmos, Varga Henrietta, Zólyomi Éva.

Az újabb nyelvjárási gyűjtés az *Új Magyar Nyelvjárási Atlasz* (a továbbiakban: új-atlasz) folyamatban levő munkálataihoz, tehát az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportjának (vezetője Kiss Jenő) tevékenységéhez kötődik (vö. Kiss 2006; <http://umnya.elte.hu>). A gyűjtést a következő falvakban végeztük: Csáb, Bolyk, Magyarhegymeg, Zsip, Gice, Ludányhalászi, Sókszelőce, és pedig 2009. február 17-e és március 25-e között. Gyűjtőtársaim magyar szakos hallgatók vagy szakmailag kellőképpen felkészített tapasztalt gyűjtők, illetőleg korábbi gyűjtőtársaim voltak: Bodor Szilvia, Bodó Melinda, Dósa Annamária, Gémesi Csíkány Katalin, Juhász Barbara, Juhász Pál, Varga Henrietta.

A gyűjtést segítőndő minden kollégámnak kezébe adtam az aktuális falvakra jellemző adatokat. Ezeket a magyar nagyatlasznak (adatait 1949 és 1960 között gyűjtötték), tehát a *Magyar Nyelvjárások Atlaszának* a térképlapjai alapján állítottam össze. Ugyanis az nem biztos, hogy az adatközlők spontán módon aktiválni tudják a régi adatokat, s ilyen esetekben kérdeztünk rá a nagyatlaszos adatokra. Például: *fánk – pampuska* (23), *szege – kezdő, pille* (29), *nyelve – nyelvi* (55), *bőre – bőri* (56), *gyónik – gyón, gyovon* (68), vagy például: a *csúszkál* változatai (155), mert Bolykon, Zsipen, Magyarhegymegen, Gicén: *sinkőzik*, Ludányhalásziban, Csábon: *illánkázik*. Ilyen a *burgonya* néhány változata (171), mert Csábon: *kumpér*, Gicén, Magyarhegymegen: *krompély*, a többi helyen *krumpi*, illetőleg Gicén a *górény* (202) *gerhíny*, a *pióca* (206) Zsipen és Magyarhegymegen *nada*, a *kavics* (219) pedig Gicén *kászacs*.

2003 februárjában némi nehézségek árán (pl. elszlovákosodott magyar falvak, áttelepülések/házasodások falvakból falvakba) kiválasztottam a közép-palóc községeket a magyar nagyatlaszos kutatópontok közül úgy, hogy a kutatópontok egymástól kb. 20–30 km távolságra legyenek.

A kérdőívről

A 2003–2006-os gyűjtés kérdőíve két részből áll. Az első rész ugyanazokat a kérdéseket tartalmazza, amit a magyar nagyatlasz is tartalmaz, tehát 1162 kérdést, pontosan abban a formában, ahogy nagyatlaszban is olvashatók. A második rész 20 olyan kérdést tartalmaz, amelyeket a *Palóc kutatás* kérdőíveiből válogattam (Balogh–Pelle 1972).

Az első részben a nagyatlasz kérdései egymás után következnek. Egy-két esetben van csak sorrendváltatás az érthetőség kedvéért: pl. egy szó toldalékolt for-

mája miatt, hogy a kimondott lexéma alanyesete után következzen a toldalékolt forma, hogy könnyebb legyen a kifejezést előcsalogatni. Erre azért volt szükség, mert a nagyatlaszos kérdőívfüzetet nézve az atlasz sorszámozása nem egyezik meg a kérdőívfüzetben olvashatóval. A kérdések a nagyatlaszban is tematikailag vannak csoportosítva. Minthogy vizsgálatom követéses vizsgálat is kíván lenni, követtem e tekintetben a nagyatlaszt. Minthogy azonban fél évszázaddal a nagyatlaszos gyűjtések után az élet nagy változásai miatt a korábbi kérdések egy részére nehezen kapható válasz, apró sorrendváltásokat mégiscsak végre kellett hajtanom. E változtatások tehát annak érdekében voltak, hogy az adatközlők megértsék, milyen lexémát, illetőleg toldalékolt formákat keresek (pl. 1107., 1108.: – *pünkösdkor, pünkösdi*).

A kérdőív első része így ötféle kérdést tartalmazott: 1. olyan kérdéseket, amelyek esetében a szóban elhangzó kérdésekre kellett válaszolni; 2. olyan kérdéseket, amelyeknél a kérdés mellett kép is segítette az adatközlőt; 3. olyan kérdések, amelyeknél a kérdés mellett mutatással is lehetett segíteni az adatközlőnek; 4. olyan kérdések, amelyeknél csak mutatással segített a gyűjtő, s végül 5. olyanok, amelyeknél csak kép vagy rajz volt. A kérdőív második részében verbális kérdésem kívül más segítség nem volt.

Az *Új Magyar Nyelvjárás Atlasz* kérdési (letölthetők az MTA-ELTE Geolingvisztikai Kutatócsoportjának honlapjáról) két nagy részből állnak. A kérdések nagyrészt megegyeznek a nagyatlasz kérdéseivel, számuk: 220. A kérdések első felét ismét a puszta kérdések teszik ki, szám szerint 158. Ennyi kérdés (szemben a nagyatlaszbeli 1162-vel) már nem sok egyszerre az adatközlőknek, annál is inkább, mert utána következik a „felüdülés”, azaz a képek mutogatásával történő kérdezés (159–220-ig). A kérdéskörök csoportosítva vannak, s meggyorsították, nagyban segítették a gyűjtést. A második rész a nagyatlaszban nem szereplő szociolingvisztikai kérdésekből áll, amelyeknek a segítségével vizsgálható az adatközlők (nyelvi/nyelvjárás) attitűdje (221–235.), a köszönésformák (236–251.), a grammatikai ítéletek (252–255.), szemantikai kérdések (256–263.) és mondattani kérdések (264–268.). Könnyebbség ez a korlátozott mennyiség a lelkes adatgyűjtőnek, de legfőképp az adatközlőnek, aki nem fárad el a válaszoltságban. Marad kedve a végén mesélni a karácsonyról, a húsvétról, a kenderfeldolgozásról, a disznóölésről, a párválasztásról és az esküvői és a lakodalmi szokásokról, a pünkösdi és a farsangi hagyományokról vagy a katonaság idején megélt eseményekről, a kitelepítésekről és általánosságban az életükről. Nagyon tanulságos munkák a dialektológiai gyűjtések, mert a keresett adatok mellett a gyűjtő sok embert ismer meg, s ez életre szóló tapasztalattal találkozhat a gyűjtő. A szomorú emberek mellett találni mosolygós embereket is, akik tanácsaikkal óvnak, intenek, s megosztják tapasztalataikat velünk, fiatalokkal, a gyűjtőkkel. A gyűjtések szép és szomorú emlékeket idéztek elő az adatközlőkben, de hálásak voltak, mert volt, aki meghallgatta őket, s aki nagy érdeklődéssel figyelt mindenre. Főleg a magányos idősebbek örültek minden látogatónak. Sokaktól megtapasztalt tény: a nyelvjárásgyűjtés mellékes hozadéka, szaknyelven szólva az „orvanyag” is megőrzésre és továbbadásra érdemes, hiszen az adott közösség múltjáról, életéről, a megélt történelemről szól, egyénekre „lebonthat” hiteles közvetítésben.

Az újabb (újatlaszos) gyűjtéseknél nem volt szükség pihenők beiktatására a korábbi gyűjtésekkel szemben. A kérdések, a képek és a beszélgetések nem fárasztották ki az adatközlőket. Így az anyaggyűjtések ideje jóval kevesebb lett, mint korábban volt. Írni sem kellett az adatokat, a diktafonok mindent rögzítettek. Ez nagyban megkönnyítette a gyűjtést, s lehetővé tette a folyamatos kérdezést, jegyzetelési szünetek közbeiktatása nélkül. A technika iránti negatív előítélet leküzdése után baráti beszélgetések következtek. Csak az adatközlőre kellett figyelni, ritkán volt szükség arra, hogy az adatokra rá kelljen kérdezni. A régi gyűjtésnél jobban kellett hegyeznünk a fülünket a válaszokat hallgatva.

Fontos volt a kellemes légkör megteremtése. Az adatközlők élete, szokásaik iránti érdeklődés megalapozta a nyugodt gyűjtést, és aki már beengedett otthonába, szívesen állt a rendelkezésünkre. Gyorsan kedves vendégekké váltunk, akiket finom süteményekkel kínáltak, és ahogy mondták is, visszavárnak, ha arra járunk. Csábra valóban vissza is kellett mennem, mert néhány hangfájl megsérült és használhatatlanná vált. Felkeresve az adatközlőket, láthatólag örültek, s még nagyobb szeretettel segítettek, miután megtudták, hogy nincsenek meg az adatok, és nagyon nagy szükségem lenne rájuk. Sőt, most már nem zsákbamacskaként élték meg a sok kérdést, tudták, mi vár rájuk, nem kerültek stresszhelyzetbe.

Az adatközlőket általában nem zavarta a diktafon sem, de voltak olyanok is, akik megijedtek a diktafont látva. A korábbi gyűjtésnél a beszélgetések pihenésként is szolgáltak: a szövegfelvétel az újatlaszos gyűjtésnek különálló része. Mire a beszélgetések következtek, addigra már mindenki belejött a beszédbe, felszabadultak, s olyan dolgokat is elmondtak, amiket már talán nem is kellett volna, mert kínosak voltak. Megtörtént az is, hogy emiatt a diktafont is kikapcsoltatták, mert úgy gondolták, mégsem jó, ha rögzítjük, amit éppen mondani akarnak.

Rejtett felvételekkel nem próbálkoztunk, mert így is több ízben gondot jelentett kiszűrni a tényérsörömpölést, a vekker hangját vagy a sparhelt faropogását, hiába beszéltük ezt meg előre az adatközlőkkel.

Az adatközlők kiválasztása

Az adatközlők kiválasztása sosem könnyű, de annál fontosabb feladat. A rokonság, az ismerősök, a polgármesterek, a papok szolgáltak ötletekkel, hogy kik legyenek az adatközlők. Miután többszörre sikerült a megfelelő adatközlőket kiválasztani és felkérni, a másik nehézséget a gyűjtési időpont egyeztetése jelentette. Általában az idősebbek értek rá jobban, hiszen télen nincs annyi munka. A korábbi gyűjtésnél is legfőképp rájuk lehetett számítani. Velük elég egyszerűen lehetett egyeztetni, mert készségesek voltak, szívesen segítettek és beszélgettek. A problémát a dolgozó ember okozta, aki „soha” nem ér rá. Gyakran arra a következtetésre jutottunk, hogy inkább nem akarnak, de előszörre nem mertek „nem”-et mondani. Többen nem akartak a papjuk előtt szégyenkezni, és csak emiatt álltak a rendelkezésünkre, a végén mégis szívesen beszélgettek velünk. Voltak azonban olyanok, akiknél azt vettem észre, hogy talán sajnálták volna, ha ők mégis „kimaradnának” valamiből, és rendelkezésünkre álltak. Az adatközlők megtalálása azért is okozott nehézséget, mert időt vett igénybe a gyűjtés, s valahogy közölni kellett az adatközlőkkel, hogy nem 10 perces beszélgetésről lesz szó. Sokan ezért mondták le a találkozót.

Nehézséget okozott az is, ha a megtalált idős adatközlő már nem jól látott, vagy nagyot hallott, itt nem lehetett a gyűjtést folytatni. Előfordult, hogy két-három kérdés után közölte, nem óhajt részt venni ebben a „valamiben”. Olyanok is voltak a korábbi gyűjtéseknél, akik „csak azért sem” akartak válaszolni, mert ők elhatározták, hogy nem válaszolnak. Ilyenkor be kellett vetni minden kedvességünket, és elterelő beszélgetésekkel meg kellett teremteni a feltételeket. Az újatlaszos gyűjtésnél is volt egy ilyen esetem, amikor a kiöregedőben levő falu egyetlen 30-45 éves férfia, aki nem dolgozik külföldön és otthon van, nem értette, hogy miért épp neki kell ezekkel a kérdésekkel megküzdenie. Közölte, hogy jobb dolga is volna, mint velem ücsörögni, inkább sörözne, vagy tévét nézhetne. Iskolás kérdéseknek érezte a kérdéseket. Miután megértette, mi a gyűjtés célja, mégiscsak kötélnek állt.

Az újatlaszos gyűjtésnél viszonylag könnyebb volt a dolgunk az adatközlők kiválasztásánál, mert csak 10 főre volt szükség, bár így is többen „az orrunkra csapták az ajtót”. Ez azért jelentett gondot, mert az elöregedő falu lakossága több esetben is roma. A kritériumok szerint egy faluból hat 60–70 éves adatközlőnek kellett lennie. De nem volt, mert hárman vannak összesen, egyikük ebből nem óhajt velünk kommunikálni, a másik ágyhoz kötött beteg, akit mégsem illik zavarni. Többen voltak azonban azok, akik örültek nekünk, és szeretettel fogadtak bennünket.

Az adatközlőket négy csoportra lehetne felosztani. Voltak olyanok, akiket sem a diktafon, sem más nem zavart. Ők abban a formában mondták a szavakat, ahogy eszükbe jutott. A másik csoportra az volt jellemző, hogy folyamatosan azt hajtogatták: „náluk így meg így van”, de magyarul így van helyesen (ezen a köznyelvi adatott értette: pl. *borgonya-krumpli*), de aztán „belejöttek”, s a helyi adatot szolgáltatták. A harmadik csoport (csak néhányan voltak) tagjai a köznyelvi formát akarták mondani, de adataik a helyi nyelvjárási jelleget és jegyeket bizonyítják. A negyedik csoport tagjai sorba sorolták a köznyelvi és a helyi adatokat is, s otthon voltak a születési adatok (a házastársét is beleértve) ismeretében is. Ez utóbbi két kategória adatközlői kevesebben voltak, mint a másik kettőéi.

Az anyaggyűjtés és a kérdezés problémái

A 2003–2006-os kérdések abban a formában hangzottak el, mint a nagyatlasz kérdései – a korábban említett módosítással. A kérdéseket a képek, a rajzok, a mutató segítette. Az újatlaszos kérdéseket a megadott sorrendben tettük fel.

Voltak adatközlők, akiket nagyon nehezen lehetett rávezetni egy-egy adat kimondására, miután a gyűjtő többször is elolvasta a kérdést, nagy nehézséggel született meg a válasz. Az is gyakori volt, hogy az adat csak bizonyos segítséggel volt előlívható, pl. „b” betűvel kezdődik, vagy „van, ahol így mondják: a kukorica virágja”, s a *címere*-t kerestük. Gyakran éltem azzal a trükkel, hogy „nagyamám így és így használja”: ez szimpatikus volt az adatközlőknek. Nem tethettük magunkat, hogy semmit nem tudunk, hiszen még palócosan is beszéltünk, s az is kiderült, hogy a környéken élünk, tehát mi is tudhatnánk, errefelé hogy is mondják, vagy kérdezhethetnénk a szüleinket is. A direkt kérdéses módszerét csak akkor használjuk, amikor az valóban szükséges.

Az adatközlők a régi gyűjtésnél gyakran kommentálták a kérdéseket: pl. a *cékla* esetében, hogy ők bizony disznóöléskor nem szokták ezt készíteni. Történt olyan is, hogy a képeket kommentálták, hogy néha nem arányos az egyik kép a másikhoz,

ezért nehéz megmondani, hogy mi is van a képen, ha nincs kérdező mondat. Pl. a *kasza* részeit is kritizálták, hogy rossz a rajz, mert ezen a vidéken a kaszának nem két *kacsa* van, hanem csak egy. Ezek értékes néprajzi információk.

Az adatközlők a képes és mutogatós kérdéseket nagyon szerették az újatlaszos gyűjtésnél is. A gyűjtés aktív kérdezéssel történt, a címszók túlnyomó része körülírással volt megoldható, ami aztán az adatközlőben előhívta a kívánt fogalmat és az azt jelölő szót. Gyakran történt, hogy nem az a lexéma érkezett, amit vártam, hanem pl. egy-egy ige szinonimája, s ekkor nehézség támadt, hogy tovább kell kérdezni, hogy a kívánt lexéma aktiválódjon a mentális lexikonban. A kérdések hiányosságairól már Deme László és Imre Samu is beszámolt a régi gyűjtéseknél (Deme–Imre 1975, 182–194. p.).

Az újatlaszos kérdések aktualizálva jelennek meg, bár a modern kor embere csak csodálkozik ma is azon, hogy miért is kell neki elmondania, hogy *milyen a méz íze* (88.), vagy *mit tesznek a kávéba, hogy édes legyen* (89.) stb., egészen a 97-es kérdésig, vagy minek is kell felsorolni a hét napjait (137.), hiszen ez nem vizsga. Mert ezeket még a gyerek is tudja, az arckifejezések ezt is elárulják. Hiszen ezelőtt komoly kérdéseket tettünk nekik fel, amelyekre „csak ő” tudhatja a választ, hiszen ezért képviseli a falut: pl. *mi a neve az utoljára kaszált fűnek* (sarjú 3.), vagy *mi volt az, amin régen az ágyban feküdtek, ami a lepedő alatt volt* (trozsák 19.), vagy *jobb és bal oldali ökör neve* (pl. *cselő, hajsz* 85., 86.).

A kérdezésnél az adatgyűjtők megtalálták a hangnemet az adatközlővel. Voltak, akik akkor érezték jól magukat, ha bólogattunk, hogy igen, jót mondott, vagy mutogattunk a kérdés közben, hogy *ha két kakas összeverekszik, az egyiknek hamarosan vérezni kezd ataréja* (mutogatva a taraját 11.), *vonít* (14., mutatni kellett), *ha valaki megéhezik, fogja a kést és egy darab kenyeret* (vág, szel 28.). Ebben az esetben érdekes volt, hogy ilyenkor mit is mutattunk, a „vágok” mozdulatot (elképzelve, hogy a kenyér az asztalon, kezemben a kés és a következett a vágás mozdulata), vagy az „én szelek” mozdulatot (mintha magamhoz venném a kenyeret, és a kést efféleképpen mozdítom). A *szívük* (47.) lexéma esetében mindig jó volt rámutatni a szívre, segítette az adatközlőt. A *zömök* (61.) lexéma esetében buzdítani kellett az adatközlőt, hogy még mondjon szavakat, hogy másképpen *hogy is nevezik az alacsony, vállas erős embert*. A 82-es kérdés *borja, borjúja* esetében a) *akkor mije van a tehénnek?* b) *és a gazdának?* második része értetlenséget okozott. A félreértést az okozta, hogy ezen a vidéken a gazdának is „borja”, és nem „borjúja” van (a *gazda bornya*). A korábbi gyűjtéshez képest nem volt fásasztó az igeragozási sorozat sem (pl. 107–126.). A képeket kivétel nélkül mindenki szerette, még a gyűjtők is. Már kérdezni sem kellett sok esetben, csak mutogatni a részletekre, vagy pontosítani pl. 177. *cseresznye, meggy*, „az édesebb”-et keressük (a két válasz esetén mindkét adat megszületett), 179. *akác* – „mézet gyűjt a méh”, 201. *patkány*, s nem egér, „a másik”, 202. *görény* – „az a bűdös”, 203. menyét, „a fehér hasú”, vagy a madaraknál a 207–208. a *varjak* megkülönböztetésére, „nevezik-e másképp a szürkét és a feketét?”. Itt azt tapasztalhattuk, nem azért nem hangzott el a várt szó, mert nincs meg a mentális lexikonban, hanem mert az adatközlő nem ismeri az állatot.

Az újatlaszos kérdések második részénél már beszélgetések voltak, hiszen az adatközlő saját véleményére voltunk kíváncsiak, hogy ő mit gondol: pl. *szebben beszélnek-e itt, mint a szomszéd településen?*, *Megmarad-e a nyelvjárási beszédmód a jövőben is?* A tapasztalatok mutatják, hogy az adatközlők sok esetben nem is tud-

ják, mi a nyelvjárás, illetőleg nem hallják: nem érzékelik, így azt sem tudják, hogy nyelvjárásban beszélnek. Hallják viszont, hogy máshol csúnyán mondják, de a saját beszédjüket itélik a legszebbnek. A köszönésformák általában tetszetek az adatközlőknek, hiszen el lehetett mondani, hogy kinek hogy és hogy nem köszönnek. A grammatikai ítéleteknél, ahol el kellett döntenet, hogy melyiket tartja helyesnek, mi, a gyűjtők is megszenvedtünk, hogy jól tegyük fel a kérdést, nehogy befolyásoljuk az adatközlőt. Voltak adatközlők, akik bele tudtak feledkezni a kérdésekbe, mert a 255-ös sorszámú kérdés: *Hogyan mondják: gyógyteát ritkán iszok, vagy iszom?* kérdés esetében nem is a válasszal foglalkoztak, hanem a magyarázattal, hogy ti. melyik tea mire is való, s mit gyógyít.

Érdekesek a szemantikai kérdések, pl. az *aggódik* (256.) 'öregszik jelentésben', ahol csodálkozva néztek ránk, hogy az *aggódik* az *aggódik*, az *öregszik* pedig *öregszik*, miért is keverjük ezt most össze, hiszen nincs közük a szavaknak egymáshoz. Hasonló volt helyzet a *masina* (262.) 'gyufa jelentéssel', mert ezt sem hallották még. A *darvadozik* (257.) lexémát szintén nem ismerték. Az *eper* (259.) és a *szeder* (260.) nagy vitákat váltott ki, hiszen hol is nő akkor most valójában? S melyik hol nő? S milyen fajtái vannak? A *puszta* (263.) esete is érdekesen alakult, mert számomra is kiderült, hogy a megadott jelentéseken kívül más jelentést is ismernek a palócok, s ezt én is ismerem és használom is, s rá is kérdeztem: 'puszta kenyér/tészta', azaz 'üres, nincs rajta semmi'. A 'rossz, elromlott' jelentés azonban ismeretlen maradt, és az arcokra volt írva, hogy ezt is megint minek kérdezem, hiszen a pusztának semmi köze az elromlott, nem használható dolgokhoz.

A mondattani kérdések szintén próbatételnek számítottak, amíg sikerült megértetni az adatközlővel, hogy mit is szeretne a gyűjtő, és miért akarok olyan formát tőle, amit nem is használ: *három tyúk: tyúkok* (268.), vagy *maguk háza: maguk házuk* (266.). Ezt a részt furcsaságnak gondolták az adatközlők. De felüdülés következett ezután, hiszen a beszélgetés alatt vissza lehetett térni a már megkezdett beszélgetésekhez, felvetett témákhoz, s ezekről szívesen beszélt az adatközlő. Ez mindenkinek külön élmény volt, hátra lehetett dőlni a fotelban, s hallgatni a történeteket...

Befejezés

1. Minden nyelvjárásgyűjtés egyszersmind adat- és leletmentés is. Azt, amit ma még felgyűjthetünk, nem biztos, hogy holnap is megtaláljuk. Ezért is fontos a nyelvjárási gyűjtés, kultúra- és nyelváltások idején különösen.

2. Az adatközlőkkel való beszélgetések alkalmat kínálnak adatközlőink identitás-tudatának erősítésére kettős értelemben is. Egyrészt nemzeti/nemzetiségi értelemben (a jelen esetben a magyarságtudat tekintetében), másrészt szűkebb, lokális értelemben, a szűkebb kisközösséghez (beszélőközösséghez) való tartozás értelmében. Márpedig mindkettő fontos, hiszen mindkettő része az egészséges személyiség-tudatnak.

3. A nyelvjáráshoz való negatív viszonyulást racionális érveléssel célszerű megkísérelni leépíteni, illetőleg kívánatos a hozzá való pozitív viszonyulást erősíteni. Kisebbségi körülmények között még inkább, mert ha nincs vagy nem lehet maradéktalanul, félelemérzet nélkül otthon az ember anyanyelvében (illetőleg anyanyelve legjobban vagy kizárólagosan birtokolt változatában), akkor bizony nagy valószínű-

séggel kifejezésbeli gátlásokkal küzdő ember lesz, akinek társadalmi versenyképessége eme tény miatt önmagában is korlátozódik.

4. A nyelvjárásgyűjtés alkalmat kínál arra is, hogy több-kevesebb tudományos ismeretterjesztést is végezzen a gyűjtő. Például hogy tájékoztassa adatközlőit arról, hogy az anyanyelvet továbbadni nyelvjárási változatában is hasznos, jó. Hogy a nyelvjárási beszéd nem jelent intelligenciahiányt, hanem többlettudást a köznyelv és az államnyelv ismerete mellett. Hogy a nyelvjárás és a köznyelv egymást kiegészítve, kiteljesítve igenis békésen megfér egymás mellett. Az egyik, a köznyelv a nyilvánosság, az írásbeliség nyelvhasználati eszközeként, a másik, a nyelvjárás a szűkebb közösséghez tartozás kifejezőjeként, a bizalmas, családi, meghitt nyelvhasználat eszközeként.

Felhasznált irodalom

- Balogh Lajos–Pelle Béláné 1972. Kérdőív a palóc nyelvjárási sajtóságok felkutatásához. In Bakó Ferenc (szerk.): *Palóc kutatás*. Eger. /Módszertani Közlemények, XII./
- Csíkány Andrea 2006. Az ismételt nyelvjárási szógyűjtések mai nehézségeiről. *Magyar Nyelvjárások*, 44. évf. 113–116. p.
- Deme László–Imre Samu (szerk.) 1968–1977. *A magyar nyelvjárások atlasza*. I–VI. köt. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Deme László–Imre Samu 1975. *A Magyar nyelvjárások atlaszának elméleti-módszertani kérdései*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő (szerk.) 2001. *Magyar dialektológia*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kiss Jenő 2006. Egy új magyar nemzeti nyelvatlasz szükségessége voltáról. *Magyar Nyelv*, 102. évf. 129–142. p.
- Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna 2008. *Bevezetés a szlovákiai magyar nyelvjárások tanulmányozásába*. Egyetemi jegyzet. Nyitra, Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-európai Tanulmányok Kara.

Andrea Csíkány

Atlasgathering experiences on the hungarian dialectal research stations (points) in Slovakia

Every dialectsgathering is data and trove archivation simultaneously. Also because of this is the dialectical gathering important, especially in the time of cultural and language changes. The interviews with the local datatransmitters also offer an opportunity to our datatransmitters to strenghten their identity in two ways. First, in the nationality sense (in this case regarding to the hungarian self-awareness), second in narrower, local sense, in the meanig of liaison with the narrow community. It is desirable to strenghten the positiv approach to the dialect, in minority conditions even more. The dialectsgathering offers an opportunity also for the gatherer to make less or more erudite knowledge dissemination. For instance to refer his/her datatransmitters about the fact, that handing on the mothertongue in dialectical form is also beneficial, good. Also, that the dialectical language does not mean a lack of intelligence, but an additional knowledge to the speaking of inofficial and official state language. The fact, that the dialect and the inofficial language peacefully can exist next to each other in the way of completing and entiring themselves.